

УДК 1(075.8)

*Харченко А.О.
м. Харків, Україна*

ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ ТА МЕНЕДЖЕРІВ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Загальна постановка проблеми. Тривала соціально-економічна криза, яку переживає Україна і яка набула системного характеру, вимагає глибокого аналізу її природи, причин і характеру. Без такого аналізу, важко, а то і взагалі неможливо обрати ефективні шляхи і способи її успішного подолання й виходу нашої країни на шляхи успішного розвитку. Одними з визначальних причин кризи виступають недостатній рівень професіоналізму певної частини управлінської еліти і лідерів, їхні низкі моральнісні якості та безвідповідальність. Оскільки ж вони отримують професійну підготовку у вищих навчальних закладах, вища школа має визнати і свою частку провини за кризовий стан національної економіки.

Отже, сьогодні вкрай важливою проблемою перед системою освіти постає формування не просто високого рівня професійної компетентності фахівців, але й належного їх виховання та особистісного розвитку. В першу чергу йдеться про належну організацію професійної підготовки економістів та менеджерів і прищеплення їм почуття особистої відповідальності не тільки за якісь свої безпосередні професійні дії та рішення, але й за загальну соціально-економічну ситуацію в країні, за рівень добробуту людей та

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

їхне самопочуття. При цьому якість їх підготовки повинна відповідати потребам нашого суспільства та його актуальним потребам.

Хоча світовою практикою економічного розвитку переконливо доведено, що ринкові принципи забезпечують належну ефективність функціонування економіки, в нашій країні ефективність лишається вкрай низькою. І серед множини причин такої ситуації чільне місце посідає безвідповідальність у самому широкому її розумінні. Це й істотне поширення корупції, і нехтування досягненнями науково-технічного прогресу та небажання вкладати кошти в дослідження й розробку та впровадження високих технологій. І це також має безпосереднє відношення до порушеної проблеми.

Зв'язок проблеми з актуальними теоретичними і практичними завданнями. Недостатній рівень як загальноосвітньої підготовки випускників середньої школи, особливо у сфері математики й основ економіки, та відсутність належного інтересу і мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів вимагають розробки теоретичних принципів і практичних педагогічних технологій, які б могли істотно підвищити ефективність навчально-виховного процесу. В першу чергу йдеться про формування у студентів почуття відповідальності за себе, за добробут своєї майбутньої сім'ї та за напрямки і характер розвитку держави. Адже їхня відповідальність має виступати й потужним чинником мотивації навчання й належного оволодіння професією.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Проблема відповідальності привертає сьогодні увагу широкого кола дослідників, оскільки вона стає моральнісних імперативом, або, за словами А.В. Платонової, «моральним абсолютом» та «екзистенціалом». Можна навести імена відомих філософів, які піднімали у своїх роздумах тему відповідальності – І. Кант, Г. Гегель, П. Рікер, М. Мамардашвілі, М. Вебер, Ж.-П. Сартр, Г. Йонас та інші. Відповідальність стала предметом досліджень таких психологів, як К.О. Абульханова-Славська, Д.А. Леонтьєв, Д. Майєрс, А. Маслоу, К.К. Муздибаєв, Д. Зіглер, К. Роджерс, Л. Росс, В. Франкл, Л. Х'єллі та інші.

Серед сучасних дослідників проблем відповідальності можна назвати А. Єрмоленка, С.В. Баранову, М.П. Колеснікова, О.Р. Костенко, Г. Ложкіна, С. М. Пазиніча, Н.В. Середу, М.К. Чеботарьова та інших. При цьому виникає питання про оцінку рівня відповідальності та про об'єктивність цієї оцінки. Як пише з цього приводу Т.Ф. Алексеєнко в Енциклопедії освіти, об'єктивність

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

оцінки особистісної людини визначається «історично досягнутим рівнем відповідальності поведінки в конкретному суспільстві і суб'єктивними можливостями особистості». Автор при цьому стверджує, що «у цивілізованому суспільстві вважається: що ширші повноваження і реальні можливості, то вища відповідальність особистості» [А, с. 107].

Метою статті є аналіз особливостей професійної та особистісної відповідальності економістів та менеджерів і спроба виявлення зв'язків між формуванням цієї відповідальності та здатністю цих фахівців забезпечити ефективний розвиток країни. Передбачається також показати вплив відповідальності на формування ціннісного ставлення людей до своєї професійної діяльності.

Вклад основного матеріалу. Визначальною умовою нормального існування, функціонування та розвитку будь-якого соціуму постає відповідальність його членів у своїй діяльності й поведінці, у стосунках між собою, у ставленні до цього соціуму, до природи і до самих себе. Особливо важливу роль відіграє відповідальність еліти соціуму та його лідерів. Не випадково С.О. Заветний та його співавтори підкреслюють, що «висока професійна компетентність у гармонійному поєднанні з яскраво вираженими природними якостями людини, серед яких особливо важливу роль відіграють її комунікативні та організаторські здібності, поступово трансформуються у потребу самовираження, максимальне задоволення якої і проявляється у лідерстві» [1, с. 141]. Однак ми вважаємо, що потреби самовираження ще недостатньо для справжнього лідера. Визначальними рисами і якостями для нього виступають відповідальність та розвинені морально-етичні принципи і переконання.

Не менш важливим атрибутом відповідальності має вважатися також для таких професійних груп, як економісти та менеджери. Сфери та зміст їхньої відповідальності передбачаються посадовими інструкціями і кваліфікаційними характеристиками професій, які визначають вимоги до представників відповідних посад. Достатньо широкий спектр цих сфер і посад ускладнює можливість узагальнення тих вимог до економістів, які стосуються їхньої професійної та особистої відповідальності. Однак у найбільш загальному вигляді можна стверджувати, що відповідальність як специфічний феномен має кілька різних тлумачень свого сенсу і сутності. Так,

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

відповідальність особистості може бути правовою і моральною, економічною та екологічною, професійною та політичною тощо.

Розглядаючи сенс професійної відповідальності економістів, можна стверджувати, що вона є не лише суто економічною. Залежно від характеру їх рішень і пропозицій, від діяльності й поведінки вона може носити і правовий, і моральний, і екологічний тощо характер. Роль професійної відповідальності економістів і менеджерів особливо зростає в часи кризи і глибоких суспільно-політичних та соціально-економічних трансформацій. Саме такий період переживає сьогодні наша країна. І саме через вкрай недостатню відповідальність політиків і бізнесу, педагогів і населення ми протягом тривалого часу не можемо подолати кризу, в якій опинилися.

Повертаючись до питань взаємозв'язку між професіоналізмом, моральністю та відповідальністю фахівця, в першу чергу фахівця з економіки та менеджменту, необхідно підкреслити, що взаємозв'язок між ними знаходить своє чітке й узагальнене втілення у поняттях загальної і професійної культури. Тому М.М. Гуревичов та його співавтори впевнені, що «у ХХІ столітті без необхідного рівня освіти і культури, без чітких і сталих ціннісних орієнтирів, що спираються на фундаментальні основи моральності, ніяка модель державного устрою не може повноцінно працювати на справжні інтереси народу». Вчені підкреслюють, що «держава завжди має бути зацікавлена у здоровому цивілізованому суспільстві, в якому проростають і розвиваються культура і моральність» [2, с. 73]. Становлення ж та розвиток в Україні громадянського суспільства і правової держави зі всією необхідністю вимагатимуть високого рівня моральності й культури, поєднання яких з професіоналізмом кожної людини передбачає її особисту відповідальність за якість влади і за вибір стратегічних напрямків розвитку країни.

Розглядаючи феномен культури у досить широкому сенсі, вважаємо за необхідне викласти нашу думку стосовно того, що і професіоналізм фахівця, і його моральність, і відповідальність, на великим рахунок, мають вважатися важливими складниками його культури. У такому разі стає цілком зрозумілим, ому свого часу М. О. Бердяєв справедливо підкреслював, що «не в політиці і не в економіці, а в культурі здійснюються цілі суспільства» [5, с. 162]. Культура ж менеджерів, справжніх керівників-лідерів стає визначальним чинником і їхнього відповідального ставлення до своєї діяльності.

Справжні лідери в середовищі економістів та менеджерів повинні глибоко розуміти цілі, сенс і сутність управління соціальними

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

системами, у складі яких вони функціонують і мають виконувати свою важливу й відповідальну суспільну місію. При цьому М.П. Лукашевич та М.В. Туленков підкреслюють, що «під *соціальною системою* розуміється цілісне соціальне утворення (суспільство, соціальна спільнота, соціальна група тощо), де основними елементами виступають люди, їхні зв'язки та відносини. Соціальні зв'язки та відносини людей проявляються у їхній діяльності, яку вони здійснюють не ізольовано, а в процесі взаємодії з іншими людьми, об'єднаними у різні соціальні спільноти і групи певного соціального середовища» [3, с. 88]. Оскільки такі взаємовідносини як безпосередньо, так і опосередковано впливають на спільну діяльність людей та її результати, керівники й неіформальні лідери цих спільнот повинні враховувати психологічну сумісність виконавців при визначенні та розподілі між ними виробничих завдань і функцій. І така їх здатність також є проявом відповідального ставлення.

При цьому вкрай важливу роль відіграє загальна психологічна атмосфера в суспільстві, яка прямо залежить від діяльності політичної еліти на верхніх рівнях державної влади та управління, від тієї взаємної узгодженості дій та рішень її представників, від розуміння ними інтересів і прагнень широких верств суспільства. Тому така істотна увага дослідників приділяється проблемам політичного лідерства. Як приклад, можна навести роботи І. О. Белебехи, Ж. Блонделя, В. І. Карасьова, І. Г. Шаблінського, В. Шеклтона та інших. Так, Дженіфер Ліз-Маршмент, аналізуючи роль і характер внеску представників влади у політичне лідерство, зазначає, що у розвинених демократичних країнах «міністри уряду демонструють виважений підхід до прийняття рішень». На підставі співбесід з понад п'ятдесятьма високопосадовцями з Великобританії, США, Австралії, Канади і Нової Зеландії автор стверджує, що «сучасне політине керівництво набагато більш ефективно співпрацює, ніж ми звичайно бачимо у ЗМІ та публічній критиці» [4, с. 25].

Стосовно ж наших високопосадовців, навіть високо професійних, крім вже звичних звинувачень у корупції, слід відзначити і їхню недостатню політичну волю у відстоюванні, тим більш у наполегливій реалізації своїх рішень, планів і програм. У разі невдачі вони посилаються на шалений опір з боку не тільки відвертих противників реформ, але й частини колег самих реформаторів. В результаті навіть дійсно корисні для суспільства й національної економіки ефективні пропозиції новаторів лишаються

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

нереалізованими. Таким чином, структуру відповідальності необхідно доповнити й такими складниками, як рішучість та наполегливість. Отже, завдання системи освіти з формування відповідальності майбутніх економістів і менеджерів слід розглядати як комплексну системну проблему, розв'язання якої повинно включати забезпечення високої професійної і обов'язково соціальної компетентності студентів, їхнє виховання, належний особистісний розвиток і соціалізацію. В першу чергу йдеться про розвиток у них професійно і соціально значущих особистісних рис і якостей. Успішне ж вирішення цього дійсно життєво важливого завдання можливе тільки за умови належної мотивації студентів, використання інноваційних педагогічних технологій та забезпечення системної єдності цілісного навчально-виховного процесу й високого професіоналізму викладачів та їх педагогічної майстерності.

Висновки. Викладений матеріал дає підстави для таких висновків. По-перше, сучасний етап суспільного розвитку зі всією необхідністю вимагає високоякісної професійної підготовки фахівців, в першу чергу професійно компетентних економістів та менеджерів. По-друге, важливою умовою майбутньої ефективної діяльності цих економістів і менеджерів має бути поєднання їхньої високої професійної компетентності та відповідальності. По-третє, відповідальність фахівців слід розглядати в цілісній системі їхньої загальної і професійної культури.

Список літератури: 1. *Заветний С. О.* Філософія впливу : монографія / С. О. Заветний, О. С. Пономарьов, С. М. Пазиніч. – Харків: Видавець Савчук О. О.; ХНТУСГ ім. П. Василенка, 2011. – 204 с. 2. Професійна культура менеджера в умовах інноваційного розвитку: Монографія / М.М. Гуревичов, А.В. Долгарєв, С.М. Пазиніч, О.С. Пономарьов; За заг. ред. О. С. Пономарьова. – Харків: НТУ «ХП», 2010. – 240 с. 3. *Лукашевич М.П.* Соціологія : Навч. посібник / М.П. Лукашевич, М.В. Туленков; за заг. ред. М.В. Туленкова. – К.: МАУП, 1998. – 276 с. 4. Lees-Marshment J. Deliberative Political Leaders: The Role of Policy Input in Political Leadership / Jennifer Lees-Marshment // *Politics and governance*. – 2016. – Vol. 4. – Issue 2. – P. 25-35. 5. *Бердяев Н. А.* Смысл истории / Николай Бердяев. – М.: Канон+, 2002. – 448 с. 6. *Алексеенко Т. Ф.* Відповідальність особистості / Т. Ф. Алексеенко // *Енциклопедія освіти*. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 106-107.

Bibliography (transliterated): 1. Zavietnyj S. O. Filosofiiia vplyvu : monohrafiia / S. O. Zavietnyj, O. S. Ponomar'ov, S. M. Pazynich. – Kharkiv: Vydavets' Savchuk O. O.; KhNTUSH im.. P. Vasylenka, 2011. – 204 s. 2. Profesijna kul'tura menedzhera v umovakh innovatsijnoho rozvytku: Monohrafiia / M.M. Hurevyčov, A.V. Dolhariev, S.M. Pazynich, O.S. Ponomar'ov; Za zah. red. O. S. Ponomar'ova. – Kharkiv: NTU «KhPI», 2010. – 240 s. 3. Lukashevych M.P. Sotsiolohiia : Navch. posibnyk / M.P. Lukashevych, M.V. Tulenkov; za zah. red. M.V. Tulenkova. – K.: MAUP, 1998. – 276 s. 4. Lees-Marshment J. Deliberative Political Leaders: The Role of Policy Input in Political Leadership / Jennifer Lees-Marshment // Politics and governance. – 2016. – Vol. 4. – Issue 2. – P. 25-35. 5. Berdiaev N. A. Smysl ystoryy / Nykolaj Berdiaev. – M.: Kanon+, 2002. – 448 s. 6. Aleksieienko T. F. Vidpovidal'nist' osobystosti / T. F. Aleksieienko // Entsyklopediia osvity. – K.: Yurinkom Inter, 2002. – S. 106-107.

Харченко А.О.

ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ ТА МЕНЕДЖЕРІВ
ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Кадрове забезпечення завдань з подолання системної кризи в Україні вимагає якісної професійної підготовки економістів та менеджерів. Вона має виходити з поєднання високого рівня їхнього професіоналізму та розвиненого почуття особистої відповідальності за сенс своєї діяльності та за долю країни.

Ключові слова: професійна відповідальність, суспільний розвиток, підготовка фахівців.

Харченко А.О.

ФОРМИРОВАНИЕ ОТВЕТСТВЕННОСТИ
БУДУЩИХ ЭКОНОМИСТОВ И МЕНЕДЖЕРОВ
КАК ФАКТОР ЭФФЕКТИВНОГО РАЗВИТИЯ СТРАНЫ

Кадровое обеспечение задач по преодолению системного кризиса в Украине требует качественной профессиональной

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

підготовки економістів і менеджерів. Вона повинна виходити з поєднання високого рівня їх професіоналізму і розвинутого почуття особистої відповідальності за сенс своєї діяльності і за долю країни.

Ключевые слова: профессиональная ответственность, общественное развитие, подготовка специалистов.

Harchenko A.O.

**FORMATION OF LIABILITY
FUTURE ECONOMIES AND MANAGERS
AS A FACTOR OF EFFICIENT DEVELOPMENT OF THE COUNTRY**

Personnel provision of tasks to overcome the systemic crisis in Ukraine requires qualitative training of economists and managers. It should come from a combination of a high level of their professionalism and a developed sense of personal responsibility for the meaning of their activities and for the fate of the country.

Keywords: professional responsibility, social development, training of specialists.